

ALINA MARIA NECHITA¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: animal, simbol, protecție, blestem, descântec.

Animalul domestic - între simbol, tradiție și superstiție

Rezumat

Înmagazinând inocența și deopotrivă agresivitatea latentă din individ, animalele și-au dus mereu existența în paralel cu cea umană. În cazul viețuitoarelor din interiorul gospodăriilor, receptarea lor în mentalitatea autohtonă tradițională se materializează în ipostaze ce depășesc granițele rigide ale ideii de strictă asigurare a traiului cotidian. Animalul devine un prevestitor al infiltrării nefastului, însă deopotrivă poate fi cel care surprinde posibilitatea apariției binelui. Are deosebita putere de a anticipa schimbările de vreme și reușește chiar să empatizeze cu durerile și neajunsurile stăpânului. Adesea face parte din secvențele rituale, situându-se la limita (uneori greu perceptibilă) dintre tradiție și superstiție.

¹ Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, C.U.N.B.M, Facultatea de Litere.

Keywords: animal, symbol, protection, curse, spell.

The Domestic Animal – between Symbol, Tradition and Superstition

Summary

By representing innocence and the hidden aggression of the man, animals have always lived alongside human beings. In what regards domestic animals inside the household, their image in the traditional Romanian mentality materializes in aspects that go beyond the rigid borders of the idea of strict assurance of everyday life. The animal becomes a harbinger of the presence of evil, but it can also be the one that predicts the possibility of the appearance of good. It possesses the special power of anticipating weather changes and even manages to empathize with the sufferings and shortcomings of its master. The domestic animal is often part of ritual sequences, lying on the border (sometimes difficult to perceive) between tradition and superstition.

Animalul domestic - între simbol, tradiție și superstiție

Evoluția omului se realizează în strictă și strânsă legătură cu cea a mediului înconjurător. Interdependența și interconectarea individ-mediu (natură/animale), fenomene cât se poate de evidente, au fost studiate, analizate și receptate pe mai multe paliere, devenind repere pentru cercetătorii din varii domenii: istorie, biologie, antropologie, etnologie, psihoterapie etc. În definitiv, regnurile sunt perfect armonizate, legate între ele, ba mai mult, aflate într-o complementaritate menită să restabilească unitatea și ordinea primordială. La nivel arhetipal, animalul reprezintă deopotrivă inocența și agresivitatea primară a omului, în timp ce, acesta din urmă domină prin rațiune. Animalul este omul lipsit de viziune, gândire și ideologie, iar omul este animalul ce posedă cuget, personalitate și, datorită acestor atribute, individualitate.

În cadrul prezentei lucrări ne vom ocupa de modul în care animalul domestic este receptat în mentalitatea tradițională autohtonă. Folosit atât ca mijloc de subzistență (hrană sau munci agricole), cât și ca parte componentă a diverselor secvențe ritualice (descânțece, blesteme, incantații și invocații pentru prosperitatea gospodăriei), animalul „de casă” se încarcă cu o serie de simboluri aparte și guvernează viața stăpânului, dovedindu-se indispensabil.

Vaca, nelipsită din anexele țărănești, principala sursă de lapte a fiecărei familii tradiționale, se dovedește de neînlocuit în interiorul gospodăriei, astfel încât, secarea laptelui devine o adevărată tragedie. Cauzele sunt percepute ca fiind externe și adesea puse la cale de forțele oculte (stafii, strigoi, demoni), astfel încât descânțecetele sunt necesare. Fiecare incantație, pentru a contrabalansa puterile nestăvilite ale răului, ale obscurului, trebuie să facă apel la sacru, putând fi construită inclusiv sub forma unui dialog cu Divinitatea:

Se luară Bumbaia
De la grajd curat și luminat
Tăt cântându-se, tăt văitându-se;
Nime-n lume n-o aude
Numai Mare Maica Sfântă
Din poarta cerului,
De-a dreapta Tatălui.
-Ce te cânti, Bumbaie, ce te vaieti?
-Da' cum nu m-oi cânta
Și cum nu m-oi văita
Că muroile, strigoile
În cale mi-o ieșit
De pământ m-o azvârlit
Laptele mi l-o luat

Și vițelu mi-o-nțărcaț.
-Io muroile strigoile
Sub tufă de urzică băga-le-oi
Acolo lăsa-le-oi
Sub tufă de leuștean băga-le-oi
Acolo lăsa-le-oi;
De cornu drept lua-te-oi
La fântâna lui Iordan duce-te-oi
Cu apă sfântă adăpa-te-oi
Laptele tău aduce-ți-l-oi
De la 99 de hotare
Ca și apa pe izvoare
Unde popa nu postește
Fata păr galben nu-mpletește.
Laptele meu nu l-oi lăsa
Ca să nu-mi fie cu păcat
De l-o dus în sat,
Să vie prin gard.
De l-o dus în vecini,
Să vie prin spini;
Untu tău, groștioru tău,
Laptele tău să rămâie
Mândru și curat
Cum Dumnezeu l-o lăsat:
Gros ca aluatu,
Dulce ca mierea,
Galben ca ceara.”²

Simpla rostire nu are efectul scontat și, ca în cazul oricărei secvențe ritualice, este necesară o pregătire prealabilă și respectarea anumitor procedee. Spre exemplu, în cazul descântecului de mai sus, suntem informați că se rostește doar în serile de marți, joi și sâmbătă, având în mână făină sau tărâțe care se dau vacii. Descântecul se repetă de nouă ori, iar în timpul fiecărei recitări se face cruce în pământ cu cuțitul. Există situații în care descântecul pot fi făcute doar de către anumiți membri ai comunității, despre care se consideră că dețin puteri supranaturale și le este astfel mai ușor facilitată conexiunea cu lumea imperceptibilă, însă incantația de mai sus poate fi rostită de oricare individ, atâta timp cât respectă indicațiile zilelor specifice derulării ritualului și marchează fiecare din cele nouă repetări prin simbolul crucii. Procedura se reia de câte ori este necesar, până când laptele vacii revine.

² Descântec cules de Andrei Grobei (din colecția personală), de la informator Aurica Coteț din Finteușu Mare, în anul 1970.

Există situații în care între animalul domestic și om se formează o legătură strânsă, indisolubilă chiar și în urma dispariției fizice a unuia dintre actanți. În mentalitatea tradițională, animalul depășește uneori sfera rigidă a satisfacerii nevoilor de hrană și devine purtător de sentimente, entitate empatică, asemeni omului. Animalul nu mai e doar o sursă de subzistență, ci un aliat, un prieten, un aproape; trăiește și pulsează asemeni omului, îi cunoaște bucuriile și necazurile. Având în centru motivul mioritic, folcloristul Andrei Grobei consemnează în colecția sa:

„Pe râuț cu florile
Mândru joacă oile.
Da de zis, cine le zice?
Zicu-și tri păcurărei
Numa unu-i mai micuț
După oi că l-o mânat
Oile le-o înturnat.
-Voi, frați, de mi-ți omorî
Pe mine mă îngropați
La țarcuțu mieilor.
Fluieru mi-l puneți cruce
Și când vântu a sufla
Fluieru mândru-a cânta
Oile toate-or juca.
Oile cele cornute
Mândru m-or cânta pe munte.
Oile cele bălăi
Mândru m-or cânta pe văi.
Oile cele senine
Mândru m-or cânta pe mine.”³

De o legătură aparte om-animal se bucură în mentalitatea populară îndeosebi oaia, animal considerat prin excelență un simbol al norocului. Copilul proaspăt botezat este așezat pe masă pe un cojoc din lână de oaie, pentru a avea noroc la oi și pentru a beneficia de fericire și prosperitate „câtă lână are oaia”. Se mai consideră că oaia este în măsură să intermedieze transferul spre lumea de dincolo, fiind capabilă să salveze sufletele condamnate la chinurile veșnice: „După ce un mort este înmormântat, se trece o oaie sau un miel peste mormânt. Oaia să fie udată cu apă, să se scuture peste mormânt, că cu acea apă scuturată de pe lână se stinge focul iadului ce arde pe mort”⁴. Recunoscută pentru cumpătare și supunere, orice schimbare bruscă în comportamentul oii devine prevestitor al necazului sau

³ Colecția personală Andrei Grobei.

⁴ Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Academia Română, Culegeri și studii XXVII, 1914, p. 216.

al instalării vremii neprielnice: „Când oaia sare și zburdă, se face a vreme rea”⁵. Tot așa, dacă pe timp de ger năprasnic, oaia refuză să mânânce, e semn că vremea își va reveni, dar dacă aceasta se înfruptă nestingherită din furaje, frigul va mai ține ceva timp. Dacă de Ovidenie (21 Noiembrie - Intrarea în Biserică a Maicii Domnului) oile își scutură lâna, se anunță un an mănăs.

Nelipsită de la casa omului, pisica este animalul domestic căruia țăranul român îi atribuie cele mai multe conotații. În egală măsură prevestitoare a răului, pârghie pentru infiltrarea maleficului, cât și simbol al binelui și al prosperității, aceasta reprezintă un real reper la care individul se raportează. Ochii, blana, coada, mișcărilor lascive, toate sunt înregistrate la granița dintre tradiție și superstiție. Adulată, dar temută și ocolită deopotrivă, uneori schingiuită în numele îndeplinirii unor secvențe ritualice, felina se pliază cu deosebită maleabilitate pe convingerile tradiționale autohtone. Blana pisicii are puterea de a ascunde Necuratul, astfel încât exista o clară interdicție a omului de a se apropia de animal în momentele de vreme grea. Totodată, în caz de furtună, cel care mângâie o pisică riscă să devină ținta necruțătoare a fulgerului. Datorită stilului languros și adesea distant, se consideră că pisicile nu sunt prea atașate de stăpânii lor, văzând în aceștia doar o sursă care le asigură hrana. În mentalul tradițional, pisica este înconjurată de o aură de perfidie: „Pisica aduce răul la casa omului, căci ea zice: «Să dea Dumnezeu să moară stăpânul, ca să mănânc tot ce este în casă»”⁶.

Pisicile au și darul prevestirii, mai ales când vine vorba de evenimetele capitale din viața unui om. Soarta unui cuplu poate fi anticipată de comportamentul felin, semn care duce sau nu spre pasul important al întemeierii unei familii: „Unii freacă câte o pisică la urechi zicând: «Pisicuță miorlăită, dacă cutare va lua în căsătorie pe cutare, să te scuturi, să te bucuri, iar de nu, să stai pe loc ca turta-n foc». Dacă pisica se scutură, se împlinesc cele ursite, iar de va sta locului, nu se împlinesc”⁷. În folclorul tradițional, pisica se erijează și într-un bun meteorolog. Astfel, dacă aceasta se spală în văzul stăpânilor, e semn de ploaie sau de moină. Dacă pisica se vâără în spatele sobei să se odihnească, înainte ca soba să fie pornită pentru a încălzi încăperile, e semn că va fi iarnă lungă și grea. Coloritul blănii în sine nu anticipează prezența maleficului, deși pisicile negre sunt considerate simboluri ale nefastului. Pericolul vine doar în momentul în care drumul omului este întrerupt de o pisică neagră, dacă aceasta îi taie calea, considerându-se, în aces caz, că diavolul intervine în cursul firesc al lucrurilor. Simbolul crucii, urmat de scuirea în sân de trei ori (reiterarea simbolului Sfintei Treimi) feresc individul de orice neplăcere ulterioară.

În ritualurile de magie neagră, pisica se debarasează de capacitățile premonitorii și devine, în urma unui crunt și nemeritat proces de schinguire, componentă necesară a incantațiilor. Nicolae Leon, în lucrarea *Istoria naturală medicală a poporului român*, consemna: „Osul nepăreche de pisică neagră îl poartă hoții legat la degetul mic de la mâna stângă, cu credința că pot fura fără să fie văzuți. Ei prind la miezul nopții, înainte de

⁵ *Ibidem*, p. 242.

⁶ *Ibidem*, p. 192

⁷ *Ibidem*, p. 371.

cântatul cocoșilor, o pisica neagră, fac un foc la răspântia unui drum mare, omoară pisica sucindu-i gâtul fără a curge sânge și o fierb într-o oală neagră. După ce a fiert bine, de s-au desfăcut toate oscioarele, se duc cu ele într-un cimitir, le șterge, și le aleg os cu os la lumina unei candelă. Toate oasele păreche le aruncă și își opresc un singur os, care crede că e nepăreche; acesta este osul fermecat”⁸.

Calul, animalul cu o grație aparte, direct proporțională cu forța de care dispune în vederea efectuării muncilor agricole, se bucură și el, la rândul său, de o simbolică variată. Se consideră că acesta nu își conștientizează mărimea și forța, pe tot parcursul existenței sale considerându-se o viețuitoare mică și neajutorată, așadar nevoită să i se supună stăpânului. Abia în momentul în care moare, calul își percepe în mod real propriul gabarit și este cuprins de regrete că nu a opus rezistență și a acceptat greul muncilor fizice. Spre deosebire de alte animale din gospodăria omului, calul este folosit doar pentru activitățile agricole, nu și pentru hrană, iar acest lucru este explicat de Artur Gorovei astfel: „Calul de asta nu se mănâncă, că l-au încălecat și femeile”⁹. Un bun prevestitor al nefastului, calul are proprietatea de a depista locurile necurate sau în care urmează să se petreacă tragedii și evită să rămână, lovind frenetic cu copita în pământ, în același punct. Aura pozitivă, încărcată cu attribute ale sacrului, reiese și din proprietățile curative ce se leagă de blajinul animal domestic. Astfel, persoanele care au negi se pot vindeca dacă dau calului să bea apă și se stropesc pe zonele afectate cu apa care cade din gura animalului. Asemeni oii, calul este și el capabil să refacă legăturile imperceptibile cu lumea de dincolo. Când exista suspiciunea că un mort a devenit strigoi, se ducea un cal la mormânt și era pus să treacă pe deasupra. Dacă animalul trecea, mortul nu era strigoi, dar dacă se speria, necheza și refuza să treacă, era semn rău.

În perfectă interconectare cu omul, animalele își depășesc sfera de ajutoare într-ale traiului cotidian și devin purtătoare de simboluri diverse, dar și de lianți între cele două lumi. În jurul lor, urmărindu-le evoluția, racordând particularul la universal, țăranul român a creat o veritabilă panoplie de semnificații, așezând viețuitoarele (dincolo de blesteme sau incantații) la granița dintre tradiție și superstiție.

⁸ Nicolae Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, București, 1903.

⁹ Artur Gorovei, *Op.cit.*, p.45.

Bibliografie:

Gorovei, Artur, *Credinți și superstiții ale poporului român*, Academia Română, Culegeri și studii XXVII, 1914.

Grobei, Andrei, *Colecție personală de folclor*.

Leon, Nicolae, *Istoria naturală medicală a poporului român*, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, București, 1903.

Lisovschi, Anamaria, *Etnoiatria, magia și descântecul terapeutic*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004.

Niculiță-Voronca, Elena, *Datinile și credințele poporului român*, Editura Saeculum Vizual, București, 2008.

Olteanu, Antoaneta, *Școala de solomonie. Divinație și vrăjitorie în context comparat*, Editura Paideia, București, 1999.

Olteanu, Antoaneta, *Locul și locuirea la români. Lumea cealaltă*, Editura Paideia, București, 2015.